

ZASTUPLJENOST I KLASIFIKACIJA ENGLESKIH IZVANJEZIČNIH KULTUROLOŠKIH POJMOVA U FILMOVIMA

LIDIJA MUSTAPIĆ*

UDK:
811.111'25:791.43

Pregledni članak
Review article
Prihvaćeno: 27. svibnja 2017.

Sažetak

Zbog uske veze s izvornom kulturom i jezikom, kulturološki pojmovi često nemaju ekvivalent u drugim jezicima i zato je njihovo prevođenje zahtjevno. Iz istih razloga ne iznenađuje činjenica kako prevođenje kulturoloških pojmova već duže vrijeme zaukuplja pozornost istraživača. Polazište svake studije koja se bavi ovom problematikom jest izbor uzorka. Pojmove koji se istražuju također je nužno klasificirati, što podrazumijeva izbor jedne taksonomije između mnoštva postojećih. U ovome ćemo članku iznijeti zaključke vezane za distribuciju i klasificiranje engleskih izvanjezičnih kulturoloških pojmova (IKP) u filmovima, koji se temelje na proučavanju uzorka od dvadeset britanskih i američkih filmova s hrvatskim titlovima. Provjerili smo jamči li primjena Pedersenovih kriterija (2011.) brojnost IKP-a u uzorku i je li taksonomija Nedergaard-Larsen (1993.) prikladna za proučavanje prevođenja IKP-a u filmovima. Rezultati istraživanja pokazuju kako je primjena Pedersenovih parametara korisna, ali ne daje uvijek zadovoljavajuće rezultate zbog postojanja čimbenika koji mogu dovesti do manjka IKP-a u filmovima. Općenitost kategorija u taksonomiji Nedergaard-Larsen pokazala se i prednošću i nedostatkom navedene klasifikacije jer olakšava kategoriziranje IKP-a, ali otežava utvrđivanje strategije prevođenja određene vrste IKP-a.

Ključne riječi: izvanjezični kulturološki pojmovi; prevođenje; distribucija izvanjezičnih kulturoloških pojmova; klasifikacija izvanjezičnih kulturoloških pojmova; film

* Dr. sc. Lidija Mustapić, viša asistentica, Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru, lidija.mustapic@tel.net.ba

Uvod

Tko se god bavio prevođenjem s jednoga jezika na drugi, zasigurno se susreo s problemom kulturoloških pojmova. Riječ je o izrazima koji su usko vezani uz jednu kulturu i jezik, zbog čega pripadnici drugih kultura nailaze na poteškoće u razumijevanju i prevođenju takvih pojmova. Iz istoga su razloga elementi kulture zanimljivi i istraživačima. Bitan korak u provedbi svake znanstvene studije, pa tako i one koja se bavi prevođenjem kulturoloških pojmova, jest izbor uzorka. Kako bi se ova pojava što bolje proučila, istraživanje bi bilo poželjno provesti na uzorku koji je bogat kulturološkim pojmovima. Izraze je također potrebno klasificirati, što podrazumijeva izbor jedne taksonomije između velikoga broja postojećih.

U ovome ćemo članku prezentirati zaključke vezane za klasificiranje i zastupljenost engleskih kulturoloških pojmova u filmovima do kojih smo došli proučavanjem uzorka od dvadeset britanskih i američkih filmova s hrvatskim titulama. Kako je izraz *kulturološki pojmovi* širok, opseg istraživanja suzili smo na *izvanjezične kulturološke pojmove* koji će biti definirani u sljedećem poglavlju.

1. O izvanjezičnim kulturološkim pojmovima

U okviru znanosti o prevođenju termin *kulturološki pojmovi* odnosi se na koncepte poznate u izvornoj, ali ne i ciljnoj kulturi.¹ Zbog nepodudarnosti među kulturama, odnosno nepostojanja preciznoga ekvivalenta za izvorni pojam u ciljnome jeziku, takvi pojmovi mogu uzrokovati probleme u prevođenju. Problemi vezani za prevođenje nepodudarnih elemenata kulture najčešće se manifestiraju na sljedeća tri načina:

- a) Koncept koji postoji u izvornoj kulturi nepoznat je u ciljnoj kulturi.²
- b) Koncept ima različite konotacije u izvornoj i ciljnoj kulturi.³
- c) Koncept vezan uz izvornu kulturu poznat je u ciljnoj kulturi, ali nije leksikaliziran.⁴

Iako se definicija kulturoloških pojmova na prvi pogled čini jednostavnom, zapravo je teško precizirati koji pojmovi pripadaju toj kategoriji. Kako živimo u eri globalizacije, različiti koncepti znaju prelaziti iz jedne kulture i jezika u druge.

¹ Usp. Ritva Leppihalme, „Realia“, u: Yves Gambier – Luc Van Doorslaer (ur.), *Handbook of Translation Studies*, sv. 2., John Benjamins, Amsterdam i Philadelphia, 2011., str. 126.

² Nathalie Ramière, „Are You ‘Lost in Translation’ (when watching a foreign film)? Towards An Alternative Approach to Judging Audiovisual Translation“, *Australian Journal of French Studies*, 47 (2010.) 1, str. 100–115.

³ Isto.

⁴ Usp. Mona Baker, *In OtherWords: A Coursebook on Translation*, 2. izd., Routledge, London i New York, 2011., str. 18–19.

Na primjer, riječ *cunami* u velikome je dijelu svijeta bila nepoznata do 2004. godine, kada se u Indijskome oceanu dogodio razorni *cunami*. Putem televizijskih vijesti ta je riječ ušla u mnoge jezike i tako prestala biti pojmom koji bi mogao prouzrokovati problem u prevođenju.⁵ Ovakvi koncepti mogu tijekom istraživanja koje se bavi kulturološkim pojmovima dovesti do dvojbe o njihovoj kategorizaciji. Kao moguće rješenje navedenoga problema švedski znanstvenik Pedersen uvodi koncept *transkulturalnosti* koji „odražava u kolikoj je mjeri [neka kulturna referencija] poznata kako izvornoj tako i ciljnoj publici, odnosno u kojoj mjeri joj je dostupna uz pomoć enciklopedijskog ili intertekstualnog znanja“⁶. Kulturološke referencije stoga dijeli na:

- monokulturalne (koncepti nepoznati većini pripadnika ciljne kulture)
- transkulturalne (koncepti poznati i u izvornoj i ciljnoj kulturi)
- infrakulturalne (koncepti koji potječu iz ciljne kulture, ali većina pripadnika izvorne i ciljne kulture ne posjeduje enciklopedijsko znanje potrebno za njihovo tumačenje).⁷

Veselica Majhut također upozorava kako koncepti prisvojeni iz druge kulture ne prestaju biti kulturološki specifični u ciljnoj kulturi; ono što se mijenja jest njihov status kroz povijest. Autorica tvrdi kako promjena razine transkulturalnosti određenoga kulturno specifičnoga pojma ponajprije utječe na način prevođenja. Naime, transkulturalni se pojmovi obično prevode na ustaljen način pa prevoditelji mogu posegnuti za gotovim rješenjima. Kao primjer navodi naslov romana Agathe Christie *Hallowe'en Party*, koji je 1977. na hrvatski jezik preveden kao *Dogodilo se na Dan Svih Svetih*. U navedenom je naslovu praznik *Halloween* preveden pojmom iz ciljne kulture – *Dan Svih Svetih* jer je strani koncept u to vrijeme bio nepoznat većini hrvatskih čitatelja. U međuvremenu je John Carpenter snimio poznati film strave *Halloween*, a došlo je i do komercijalizacije ovoga praznika, pa se može reći kako je *Halloween* postao transkulturalan koncept. Promjena u razini transkulturalnosti dovela je i do promjena u načinu prevođenja ovoga pojma koji se danas uobičajeno prevodi ili posuđenicom *Halloween* ili kao *Noć vještica*, što je bio hrvatski prijevod naslova spomenutoga Carpenterovog filma⁸.

⁵ Usp. R. Leppihalme, n. dj., str. 126.

⁶ Usp. Jan Pedersen, *Subtitling Norms for Television: An Exploration Focussing on Extralinguistic Cultural References*, John Benjamins, Amsterdam i Philadelphia, 2011., str. 76. Hrvatski prijevod preuzet od N. Pavlović, *Uvod u teorije prevođenja*, Leykaminternational d. o. o., Zagreb, 2015., str. 70–71.

⁷ Usp. isto, str. 106–109.

⁸ Usp. Snježana Veselica Majhut, *Cultural specificity in the translation of popular fiction from English into Croatian during the socialist and transition periods (1960 – 2010)*, doktorski rad, Univerzitet Rovira i Virgili, Tarragona, 2012., str. 77–79. http://isg.urv.es/publicity/doctorate/research/theses/Veselica/veselica_majhut_PhDthesis.pdf (pristupljeno 4. 11. 2016.).

Elementi kulture koji uzrokuju probleme u prevođenju mogu biti jezični i izvanjezični.⁹ Problemi vezani za prevođenje *jezičnih* elemenata kulture lingvističke su prirode i posljedica su razlika među jezičnim sustavima.¹⁰ Primjer jezičnih elemenata kulture bili bi frazemi, metafore ili sleng. *Izvanjezični* sadržaji vezani su za stvarni svijet „izvan“ jezika i obuhvaćaju pojmove koji se odnose na mjesta, ljude, ustanove, hranu, običaje i slično. Ovdje je bitno razjasniti dvosmislenost pojma „izvanjezični“. Naime, izvanjezični kulturološki pojmovi nisu neverbalni kao što bi se dalo pomisliti; njihova izvanjezičnost ne podrazumijeva sredstvo izražavanja, nego sadržaj na koji se ovakvi pojmovi odnose.¹¹

U engleskome jeziku pronalazimo više pojmova kojima se opisuju kulturološki sadržaji: *realia*, *culture-bound items*, *cultural terms*, *culture-specific elements*, *culture markers* i tako dalje. U hrvatskome jeziku Ivir¹² i Pavlović¹³ rabe pojam *elementi kulture*, Omazić i Šošarić *kulturološki pojmovi*¹⁴, a Veselica Majhut *kulturno specifični elementi*¹⁵. Spomenuti hrvatski pojmovi nedovoljno su precizni za potrebe našega istraživanja jer se mogu odnositi i na lingvističke i nelingvističke elemente kulture pa ćemo u ostatku rada rabiti izraz *izvanjezični kulturološki pojmovi* (IKP) koji smo posudili od Pedersena¹⁶ jer smatramo kako najjasnije oslikava prirodu pojmova koje ćemo proučavati. Pored ponuđenoga prijevoda Pedersenova termina koji u izvornome obliku glasi *extralinguistic cultural references*, u literaturi o znanosti o prevođenju na hrvatskome jeziku nalazimo i prijevod *izvanjezične kulturne referencije* koji je Nataša Pavlović 2015. godine uvela u knjizi *Uvod u teorije prevođenja*.¹⁷

⁹ Usp. Birgit Nedergaard-Larsen, „Culture-bound Problems in Subtitling”, *Perspectives: Studies in Translatology*, 1 (1993.) 2, str. 209–210.

¹⁰ Usp. isto, str. 238.

¹¹ Usp. J. Pedersen, n. dj., str. 45.

¹² Usp. Vladimir Ivir, „Prevođenja kulture i kultura prevođenja”, u: Marin Andrijašević –Yvonne Vrhovac (ur.), *Prožimanje jezika i kultura*, Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, Zagreb, 1991., str. 145–150.

¹³ Usp. N. Pavlović, n. dj., str. 70.

¹⁴ Usp. Marija Omazić – Blaženka Šošarić, Metonimija kao strategija prevođenja kulturoloških pojmova”, *Život i škola*, 2 (2005.) 14, str. 7–16.

¹⁵ N. Pavlović, n. dj., str. 70.

¹⁶ J. Pedersen, n. dj., str. 45.

¹⁷ N. Pavlović, n. dj., str. 70.

2. Klasifikacije IKP-a

Znatan broj klasifikacija IKP-a već je napravljen. Unatoč tomu većina se znanstvenika slaže kako ni jedna od njih nije sveobuhvatna.¹⁸ Jedan od razloga svakako je brojnost i različitost načina na koji se aspekti jedne kulture mogu manifestirati. Kao što smo prije naveli, teško je precizirati koje pojmove možemo nazvati IKP-ima. Pojedini pojmovi značenjski se uklapaju u više kategorija, što otežava klasifikaciju.

Ovdje ćemo se osvrnuti na nekoliko poznatih klasifikacija IKP-a koje su već korištene u različitim istraživanjima. Bitno je napomenuti kako većina postojećih taksonomija IKP-e ne kategorizira kao pojedinačne riječi, nego kao semantička polja.

Aixela razlikuje dvije vrste IKP-a: *vlastite* i *opće imenice*. Opće imenice obuhvaćaju pojmove vezane za stvari, ustanove i navike specifične za određenu kulturu. Vlastite imenice mogu biti *konvencionalne* ili mogu imati *semantički naboj* (engl. *conventional and loaded proper nouns*). Konvencionalne vlastite imenice imaju samo opisno značenje (na primjer, *Ivan* ili *London*) i ne predstavljaju problem pri prevođenju. Vlastite imenice sa semantičkim nabojem obuhvaćaju imena i nadimke koji imaju asocijativno značenje u određenoj kulturi.¹⁹ Kako bismo razumjeli takve imenice, moramo ili imati široku opću kulturu ili se osloniti na prevoditeljevu pomoć. Kao primjer vlastite imenice sa semantičkim nabojem Pedersen navodi *Nancy Drew*, mladu detektivku koja je glavni lik u seriji američkih romana namijenjenih mlađoj publici.²⁰

Florin smatra kako je IKP-e moguće klasificirati na više načina. Tematski ih dijeli na *etnografske* (različite nastambe, odjeća, mjerne jedinice i valute), *društvene* (npr. *Ku Klux Klan*) i *teritorijalne* (npr. *shire*). Vremenska klasifikacija obuhvaća kategorije *modernih* i *povijesnih* IKP-a (na primjer, moderno i povijesno poimanje riječi *toga*). Zemljopisno Florin IKP-e grupira u *nacionalne* (IKP-i karakteristični za određeni narod), *lokalne* (pojmovi vezani za određenu regiju), *mikrolokalne* (pojmovi poznati u uskome području, na primjer jednome gradu), *regionalne* (IKP-i koji se koriste u određenoj skupini zemalja) i *internacionalne*.²¹

¹⁸ Usp. R. Leppihalme, n. dj., str. 127.

¹⁹ Usp. Javier Franco Aixela, „Culture-Specific Items in Translation“, u: Roman Alvarez – M. Carmen – Africa Vidal (ur.), *Translation, Power, Subversion*, Multilingual Matters, Clevedon, Philadelphia i Adelaide, 1996., str. 59.

²⁰ J. Pedersen, n. dj., str. 54.

²¹ Usp. Sider Florin, „Realia in translation“, u: Palma Zlateva (ur.), *Translation as Social Action. Russian and Bulgarian Perspectives*, Routledge, London, 1993., str. 123–125.

Newmark IKP-e grupira u sljedeće kategorije²²:

1. ekologija (flora, fauna, vjetrovi, ravnice, brda)
2. materijalna kultura (odjeća, obuća, nastambe, prijevozna sredstva)
3. društvena kultura (posao i slobodno vrijeme)
4. organizacije, običaji, aktivnosti, koncepti
5. geste i navike.

U istraživačkome dijelu ovoga rada koristit ćemo se klasifikacijom IKP-a koju je 1993. napravila Birgit Nedergaard-Larsen. Razlog izbora upravo ove taksonomije između mnoštva drugih općenitost je kategorija IKP-a. Premda novije klasifikacije teže užemu određivanju pojmova, smatramo kako će općenitost kategorija koje nudi Nedergaard-Larsen zapravo biti prednost. Kako se svijet oko nas stalno mijenja, sveobuhvatnu taksonomiju IKP-a realno nije moguće napraviti; stoga pretpostavljamo kako je u praksi jednostavnije rabiti općenitije kategorije jer se na taj način sprječavaju eventualni problemi vezani za nemogućnost svrstavanja IKP-a u postojeće kategorije.

Klasifikaciju Nedergaard-Larsen autorica ovoga rada za potrebe istraživanja prevela je na hrvatski.²³

Tablica 1: *Taksonomija IKP-a*

Vrste IKP-a		
Zemljopis	zemljopis meteorologija biologija	planine, rijeke, vrijeme, klima, flora i fauna
	kulturološki zemljopis	regije, gradovi, ulice itd.
Povijest	građevine	spomenici, zamci itd.
	dogadjaji	ratovi, revolucije, praznici
	ljudi	istaknute povijesne ličnosti
Društvo	gospodarstvo	trgovina i industrija, opskrba energijom itd.
	društveni ustroj	obrana, sudstvo, policija, zatvori, lokalna i državna vlast
	politika	upravljanje državom, ministarstva, izborni sustav, političke stranke, političari, političke organizacije
	socijalni uvjeti	grupe, supkulture, životni uvjeti, problemi
	način života, običaji	stanovanje, prijevoz, hrana, obroci, odjeća, stvari koje se svakodnevno koriste, obiteljski odnosi

²² Peter Newmark, *A Textbook of Translation*, London, Longman, 1988., str. 95.

²³ B. Nedergaard-Larsen, n. dj., str. 211.

Kultura	religija	crkve, obredi, moral, svećenici, biskupi, vjerski blagdani, sveci
	obrazovanje	škole, koledži, sveučilišta, faze obrazovanja, ispiti
	mediji	televizija, radio, novine, časopisi
	kultura, aktivnosti u slobodno vrijeme	muzeji, umjetnička djela, književnost, pisci, kazališta, kina, glumci, glazbenici, idoli, restorani, hoteli, noćni klubovi, bistroi, sportaši

Široke skupine IKP-a iz navedene taksonomije (*zemljopis, povijest, društvo i kultura*) u radu ćemo zvati **kategorijama**, a grupe pojmova na koje su kategorije podijeljene **podskupinama**. Za slučaj da određeni IKP ne budemo mogli svrstati u postojeće kategorije, taksonomiji smo dodali kategoriju *ostalo*.

Tijekom istraživanja provjerit ćemo je li se izbor ove taksonomije pokazao ispravnim.

3. IKP-i u filmovima

Izvanjezični kulturološki pojmovi pojavljuju se u raznim vrstama tekstova, pa tako i u audiovizualnima. Pojedini filmovi bogati su ovakvim pojmovima, dok u drugima nailazimo na mali broj IKP-a. Kako bi rezultati istraživanja koje se bavi proučavanjem IKP-a u filmovima bili što precizniji, poželjno bi ga bilo provesti na uzorku bogatome ovakvim pojmovima. Pedersen tvrdi kako na brojnost IKP-a u filmovima najviše utječu:²⁴

1. količina teksta (dijaloga) u filmu
2. žanr filma
3. zaplet i struktura filma.

Prvi je kriterij, nažalost, teško primjenjiv u praksi. Pedersen kao mjerilo količine teksta rabi ukupan broj titlova u filmu. Međutim, i sam primjećuje kako takva metoda ne daje pouzdane rezultate jer jedan titl može sadržavati različitu količinu dijaloga.²⁵

Pedersen je također utvrdio kako određeni žanrovi filmova na ekranu stvaraju vlastiti svijet koji nema puno doticaja s vanjskim, stvarnim svijetom, pa stoga ne sadrže veliki broj IKP-a. Primjeri su takvih filmova drame, avanturistički filmovi,

²⁴ J. Pedersen, n. dj., str. 61–67.

²⁵ Isto.

vesterni i filmovi strave. S druge strane, komedije i kriminalistički, akcijski i romantični filmovi imaju više veze sa stvarnim svijetom i sadrže više IKP-a²⁶.

Sam žanr nije prikladno mjerilo zastupljenosti IKP-a. Pedersen je u svome istraživanju naišao na filmove iz prve kategorije koji sadrže znatan broj IKP-a i filmove iz druge kategorije u kojima nije pronašao veliki broj IKP-a. Osim količine teksta i žanra, na brojnost IKP-a u određenome filmu utječe i struktura i zaplet filma.²⁷ Na primjer, u filmu *Koktel* koji je dio našega korpusa, nalazimo veliki broj IKP-a jer glavni lik pravi koktele u baru, a svaki koktel spomenut u filmu predstavlja IKP.

Jedan je od ciljeva našega istraživanja provjeriti jamči li primjena Pedersenovih kriterija u istraživanju brojnost IKP-a u uzorku.

4. Metodologija istraživanja

Cilj je ove studije, dakle, istražiti jamči li primjena Pedersenovih kriterija vezanih za zastupljenost IKP-a u filmovima²⁸ brojnost IKP-a u uzorku i koliko je uporaba klasifikacije Nedergaard-Larsen²⁹ prikladna za istraživanje koje proučava prevođenje IKP-a u titlovima.

Uzorak na kojem smo proveli istraživanje sastoji se od dvadeset američkih i britanskih filmova³⁰ s titlovima na hrvatskome jeziku.³¹ Najstariji je film snimljen 1988. godine (*Koktel*), a najnoviji 2013. (*Diana*). Na području Bosne i Hercegovine još uvijek je u optjecaju veliki broj piratskih verzija filmova koji koriste amaterske podslove (tzv. *fansubove*), odnosno titlove preuzete s interneta. Premda takve titlove rade entuzijasti, često se radi o amaterskim prijevodima loše kvalitete. Osim toga, takvi su titlovi u novije vrijeme postali zaseban predmet istraživanja u okviru znanosti o prevođenju.³² Kako bi se osigurala kvaliteta prijevoda i izbjegli amaterski podslovi (tzv. *fansubovi*), filmovi korišteni u ovome istraživanju kupljeni su isključivo kod ovlaštenih zastupnika – u multimedijalnim knjižarama „Algoritam“ u Zagrebu i „Tisak media“ u Zagrebu i Splitu. Svi filmovi su u DVD formatu.

²⁶ Isto.

²⁷ Isto.

²⁸ Vidi poglavlje 3.

²⁹ Vidi poglavlje 2.

³⁰ Četiri su filma britanska, a šesnaest američkih.

³¹ Popis filmova i imena prevoditelja (ako su navedena na DVD-u) nalaze se na kraju rada.

³² Vidi npr. Jorge Díaz-Cintas – Pablo Muñoz Sanchez, „Fansubs: Audiovisual Translation in an Amateur Environment.“ *The Journal of Specialised Translation*, 6 (2006), str. 37–52., http://www.jostrans.org/issue06/art_diaz_munoz.pdf.

Prilikom izbora filmova vodili smo se Pedersenovim zaključcima navedenim u prethodnome poglavlju uz jednu modifikaciju – umjesto broja titlova kao mjerilo količine teksta uzeli smo trajanje filma (što je film duži, to će biti više i teksta u njemu). Za tu smo se modifikaciju odlučili iz više razloga. Kao prvo, ni sam autor nije u potpunosti zadovoljan primjenom toga kriterija u praksi.³³ Do službenih engleskih titlova svih filmova u korpusu također bi bilo teško doći. Titlove koji se mogu pronaći na internetu nismo koristili jer je, kako smo već spomenuli, vjerodostojnost amaterskih podslova (*tzv. fansubova*) upitna. Stoga smo kao uzorak izabrali dvadeset filmova prosječne duljine (od sat i pol do dva ili neznatno duže od dva sata).

Sedamnaest filmova u uzorku pripada žanrovima koji bi prema Pedersenu trebali biti bogati IKP-ima.³⁴ U korpus smo uvrstili tri drame (*Diana*, *Dolina nestalih* i *Djevojka od milijun dolara*) u svrhu provjere zastupljenosti IKP-a u žanru koji prema Pedersenu ne sadrži znatan broj izvanjezičnih kulturoloških pojmova.

Što se tiče trećega kriterija, na internetu smo se informirali o zapletu filmova koje smo namjeravali uvrstiti u korpus. Na osnovi pronađenih informacija pretpostavili smo koji bi filmovi mogli biti bogat izvor IKP-a. Primjerice, zaplet filma *Zauvijek djeveruša, nikad nevjesta* sugerirao je kako bismo u filmu mogli pronaći IKP-e vezane za svadbene običaje, dok je film *Plavuša s Harvarda* obećavao veći broj pojmova iz područja obrazovanja.

Tablica 1 prikazuje klasifikaciju izabranih filmova prema navedenim parametrima:

FILM	ŽANR	DULJINA	ZAPLET
<i>27 Dresses</i> (<i>Zauvijek djeveruša, nikad nevjesta</i>)	romantična komedija	111 minuta	Mogući izvor IKP-a vezanih za svadbene običaje
<i>Air Force One</i>	akcijski	124 minute	Mogući izvor IKP-a vezanih za američki državni sustav
<i>Bridget Jones's Diary</i> (<i>Dnevnik Bridget Jones</i>)	romantična komedija	97 minuta	Mogući izvor IKP-a vezanih za svakodnevi život žena u Velikoj Britaniji
<i>Christmas with the Kranks</i> (<i>Kako preskočiti Božić</i>)	komedija	99 minuta	Mogući izvor IKP-a vezanih za božićne običaje
<i>Cocktail</i> (<i>Koktel</i>)	ljubavni	104 minute	Mogući izvor IKP-a vezanih za branu / piće
<i>Coyote Ugly</i> (<i>Djevojke iz Coyote bara</i>)	glazbena romantična komedija	100 minuta	Mogući izvor IKP-a vezanih za scenske nastupe i glazbu
<i>Diana</i>	drama	113 minuta	Mogući izvor IKP-a vezanih za englesku kraljevsku obitelj

³³ J. Pedersen, n. dj., str. 61.

³⁴ Vidi tablicu 1.

<i>Die Hard: With a Vengeance</i> (Umri muški 3)	akcijski	128 minuta	Mogući izvor IKP-a vezanih za američku policiju
<i>Four Weddings and a Funeral</i> (Četiri vjenčanja i sprovod)	romantična komedija	117 minuta	Mogući izvor IKP-a vezanih za svadbene običaje i običaje na pogrebima
<i>In the Valley of Elah</i> (Dolina nestalih)	drama	121 minuta	Mogući izvor IKP-a vezanih za američku vojsku
<i>L. A. Confidential</i> (L. A. Povjerljivo)	kriminalistički	138 minuta	Mogući izvor IKP-a vezanih za američku policiju
<i>Legally Blonde</i> (Plavuša s Harvarda)	romantična komedija	96 minuta	Mogući izvor IKP-a vezanih za američki obrazovni sustav
<i>Million Dollar Baby</i> (Djevojka od milijun dolara)	drama	132 minute	Mogući izvor IKP-a vezanih za sport
<i>Ocean's Thirteen</i> (Oceanovih trinaest)	kriminalistički	122 minute	Mogući izvor IKP-a vezanih za poslovni svijet
<i>Police Academy 6: City Under Siege</i> (Polijska akademija 6)	kriminalistička komedija	84 minute	Mogući izvor IKP-a vezanih za američku policiju
<i>Runaway Bride</i> (Odbjegla nevjesta)	romantična komedija	116 minuta	Mogući izvor IKP-a vezanih za svadbene običaje
<i>Sex and the City</i> (Seks i grad)	romantična komedija	145 minuta	Mogući izvor IKP-a vezanih za modu
<i>Texas Killing Fields</i> (Teksaska polja smrti)	kriminalistički	105 minuta	Mogući izvor IKP-a vezanih za američku policiju
<i>The Full Monty</i> (Skidajte se do kraja)	komedija	91 minuta	Mogući izvor IKP-a vezanih za scenske nastupe i glazbu
<i>U. S. Marshals</i> (Čuvari zakona)	akcijski / kriminalistički	131 minuta	Mogući izvor IKP-a vezanih za američku policiju

Tablica 1: Klasifikacija filmova prema žanru, duljini trajanja i zapletu

Iz filmova koji sačinjavaju korpus prvo smo izdvojili IKP-e služeći se prije spomenutom klasifikacijom Nedergaard-Larsen. Sljedeći korak bio je razvrstavanje pojmova po kategorijama i podskupinama. Dobiveni podatci potom su obrađeni kvantitativno i kvalitativno. Krajnji cilj istraživanja bio je proučavanje strategija prevođenja IKP-a u filmovima. Međutim, u ovome se članku nećemo baviti prevođenjem IKP-a, nego parametrima koji utječu na provedbu takve studije.

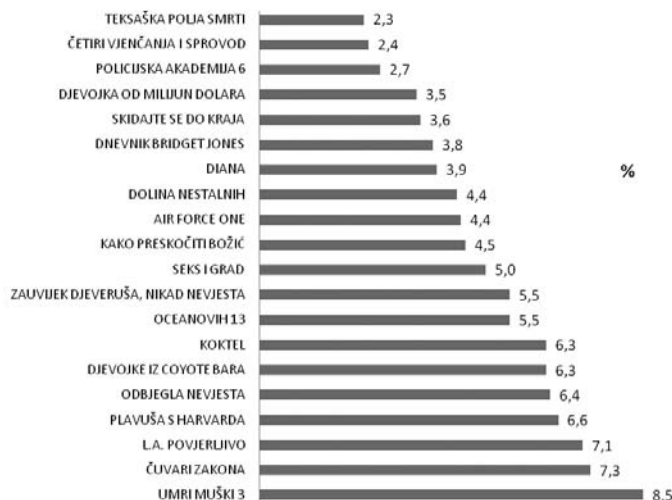
Hipoteze koje ćemo provjeriti glase:

1. Primjena Pedersenovih kriterija vezanih za zastupljenost IKP-a u filmovima osigurava brojnost IKP-a u uzorku.
2. Općenitost kategorija IKP-a u taksonomiji Nedergaard-Larsen olakšava klasificiranje IKP-a, a time i proučavanje načina prevođenja određene vrste IKP-a.

1. Rezultati i rasprava

1.1. Zastupljenost IKP-a u filmovima

Slika 1 prikazuje ljestvicu filmova prema brojnosti IKP-a:

Slika 1: Ljestvica filmova prema brojnosti IKP-a

Na vrhu ljestvice ističe se sedam filmova koji su bogati IKP-ima. Svi oni pripadaju žanrovima koji bi prema Pedersenu trebali sadržavati znatan broj IKP-a. Među navedenim filmovima tri traju nešto duže od dva sata (*Umri muški 3*, *L. A. Povjerljivo* i *Čuvari zakona*), dok preostala četiri (*Plavuša s Harvarda*, *Odbjegla nevjesta*, *Djevojke iz Coyote bara* i *Koktel*) traju nešto duže od sat i pol. Pretpostavke o zastupljenosti IKP-a utemeljene na zapletu³⁵ potvrđene su. Navedeni podatci pokazuju da je u slučaju ovih filmova primjena Pedersenovih zaključaka urodila plodom. Kao primjer izdvojit ćemo film s najvećim brojem IKP-a u korpusu, *Umri muški 3*. Brojnost IKP-a u ovom filmu posljedica je kombinacije čimbenika. Kao prvo, zaplet filma rezultirao je velikim brojem IKP-a iz podskupina *društveni ustroj* i *kulturološki zemljopis*. Glavni je protagonist filma njujorski policajac John McClane (Bruce Willis) kojega njemački terorist uvlači u smrtonosnu igru ostavljajući mu zamršene zagonetke na različitim mjestima u gradu. McClaneov je zadatak riješiti zagonetke kako bi spasio živote nevinih ljudi. U skladu s tematikom filma, pojmovi iz podskupine *društveni ustroj* najčešće su vezani za policiju.

³⁵ Vidi tablicu 1.

Rješavanje zagonetki koje mu terorist postavlja McClanea vodi širom New Yorka, što objašnjava veliki broj IKP-a vezanih za *kulturološki zemljopis*. Žanr je također odigrao važnu ulogu jer uvjetuje zaplet. Važno je spomenuti da film *Umri muški* 3 traje nešto duže od dva sata, zbog čega se povećava i količina dijaloga, a time i broj IKP-a.

Zastupljenost IKP-a u šest filmova koji se nalaze u sredini ljestvice na razini je prosjeka u korpusu. Zadovoljavajući broj IKP-a ukazuje na uspješnost primjene Pedersenovih kriterija. Jedino je odstupanje drama *Dolina nestalih* jer je riječ o žanru koji prema Pedersenu ne bi trebao sadržavati veći broj IKP-a. Navedeni film po brojnosti IKP-a premašuje neke filmove koji u potpunosti zadovoljavaju kriterij žanra (npr. *Četiri vjenčanja i sprovod* i *Policijska akademija 6*), što sugerira kako zaplet i struktura filma mogu više utjecati na učestalost IKP-a od žanra.

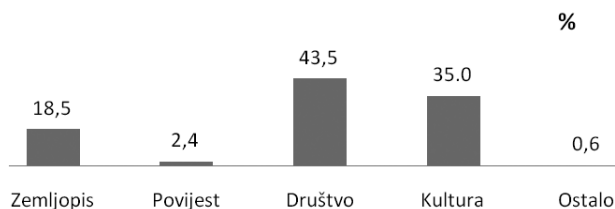
Na dnu ljestvice nalazimo sedam filmova (*Teksaska polja smrti*, *Četiri vjenčanja i sprovod*, *Policijska akademija 6*, *Djevojka od milijun dolara*, *Skidajte se do kraja*, *Dnevnik Bridget Jones* i *Diana*) koji sadrže manje od prosječnoga broja IKP-a u uzorku, što znači kako primjena Pedersenovih kriterija u ovim slučajevima nije bila potpuno uspješna. Višestruko gledanje navedenih filmova upućuje na mogućnost da je u ovim slučajevima određeni specifični aspekt filma uzrokovao manjak IKP-a. Na primjer, film *Teksaska polja smrti* koji ima najmanji broj IKP-a oskudan je dijalogom. Čini se kako je redateljica (Ami Canaan Mann) prioritet dala atmosferi pa šutljivost likova pridonosi sumornomu ozračju u kojem se radnja filma odvija. Analiza filmova *Četiri vjenčanja i sprovod* i *Dnevnik Bridget Jones* sugerira kako usredotočenost na likove stavlja stvarni svijet u drugi plan i uzrokuje manjak IKP-a. Mogući je uzrok maloga broja IKP-a u filmovima *Skidajte se do kraja* i *Policijska akademija 6* taj što je prvi film sadrži više glazbenih točki, a drugi naglasak stavlja na neverbalni humor. I glazbene točke i neverbalni humor smanjuju količinu dijaloga, a time i broj IKP-a. Za razliku od prethodno spomenute drame *Dolina nestalih*, preostale dvije drame u korpusu (*Diana* i *Djevojka od milijun dolara*) nalaze se na dnu ljestvice, što upućuje na zaključak kako je u ova dva slučaja žanr utjecao na manjak IKP-a.

Na kraju možemo zaključiti kako je prva hipoteza djelomično potvrđena. U našem uzorku primjena Pedersenovih kriterija dala je pozitivne rezultate u trinaest filmova. Međutim, analiza sedam filmova s dna ljestvice sugerira kako određeni aspekt filma poput, na primjer, neverbalnoga humora, atmosfere ili glazbenih točki može znatno smanjiti broj IKP-a. Pedersenovi kriteriji, dakle, mogu biti od velike koristi istraživaču pri izboru uzorka ako film ne sadrži aspekte koji mogu

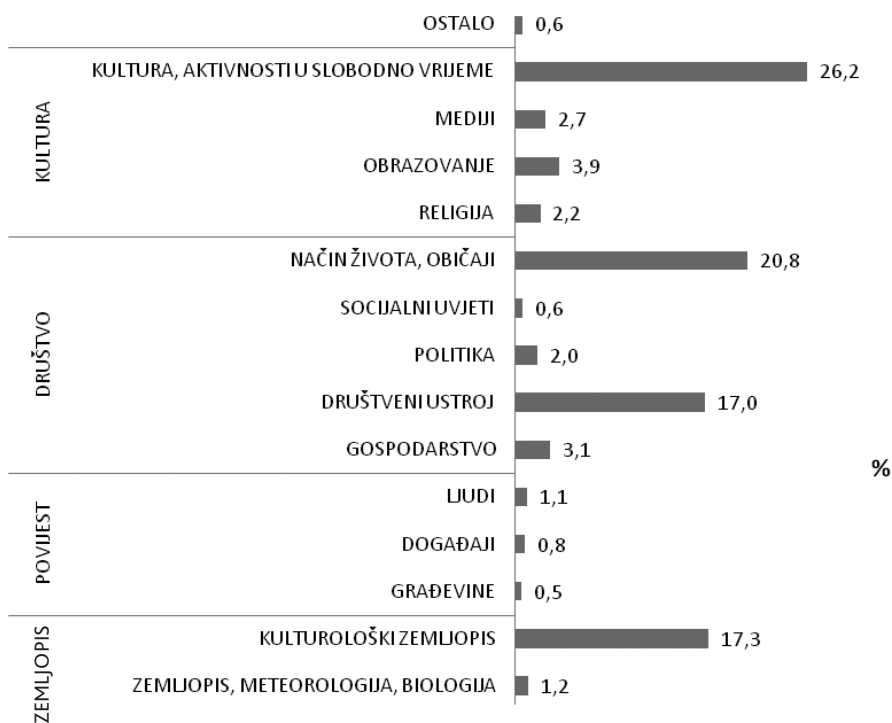
negativno utjecati na brojnost IKP-a. Takve bi čimbenike bilo poželjno dodatno istražiti. U međuvremenu, jedino jamstvo brojnosti IKP-a u uzorku bilo bi gledanje filmova prije njihova uvrštavanja u korpus.

1.2. Klasificiranje IKP-a

Slike 2 i 3 prikazuju zastupljenost različitih kategorija i podskupina IKP-a u korpusu:

Slika 2: Zastupljenost različitih kategorija IKP-a u korpusu

Slika 3: Zastupljenost različitih podskupina IKP-a u korpusu

Naveli smo kako je razlog izbora taksonomije Nedergaard-Larsen općenitost kategorija *kultura*, *društvo*, *povijest* i *zemljopis*. Tijekom istraživanja pokazalo se kako je spomenuta općenitost istovremeno i prednost i nedostatak navedene taksonomije. S jedne strane, klasificiranje je pojmova lakše ako su kategorije široke. S druge strane, širina kategorija otežava generaliziranje o načinu prevođenja IKP-a zbog raznolikosti pojmova koje kategorije obuhvaćaju. Podskupine su uže definirane; unatoč tomu, u pojedinačnoj analizi filmova pojmove iz određene podskupine morali smo dodatno grupirati kako bismo došli do konkretnih zaključaka o strategijama prevođenja određene vrste IKP-a. Na primjer, u podskupini *kulturološki zemljopis* morali smo odvojeno razmatrati kojim se strategijama prevode nazivi regija i četvrti, a kojima nazivi ulica. Dakle, taksonomija Nedergaard-Larsen pokazala se prikladnom za naše potrebe nakon dodatnoga grupiranja IKP-a unutar zadanih podskupina.

Zasebna analiza brojnosti IKP-a po podskupinama (slika 3) pokazala se korisnom jer pruža drugačiju sliku u odnosu na analizu zastupljenosti kategorija IKP-a prikazanu na slici 2. Premda najveći broj IKP-a u korpusu pripada kategoriji *društvo*, najbrojnija je podskupina *kultura*, *aktivnosti u slobodno vrijeme* koja ne pripada navedenoj kategoriji.

Unatoč niskoj zastupljenosti pojmova iz kategorije *ostalo*, odluka da taksonomiji Nedergaard-Larsen dodamo navedenu kategoriju pokazala se dobrom jer sedam pojmova u korpusu nismo uspjeli svrstati ni u jednu skupinu koju je autorica navela u izvornoj klasifikaciji. Primjerice, u filmu *Čuvari zakona* za dva IKP-a nismo uspjeli pronaći odgovarajuću kategoriju. U oba slučaja riječ je o oružju. Prvi IKP te vrste je *Stinger*, minijaturni pištolj skriven u kemijskoj olovci.³⁶ Drugi pojam je *zip guns* koji u engleskome jeziku obuhvaća različite tipove improviziranog oružja.³⁷ U filmu *L. A. Povjerljivo* problem je predstavljalo klasificiranje pojma *Manifest Destiny*. *Encyclopaedia Britannica* taj pojam definira kao uvjerenje kako je širenje granica SAD-a neizbježno. Tom je idejom SAD u povijesti pravdao pripajanje novih teritorija.³⁸ Međutim, u taksonomiji Nedergaard-Larsen nismo mogli pronaći podskupinu kojoj bi taj IKP pripadao. Premda je pojam vezan za američku povijest, klasifikacija IKP-a koju smo rabili, obuhvaća samo povijesne ličnosti, događaje i građevine pa smo na kraju *Manifest Destiny* odlučili svrstati pod *ostalo*.

³⁶ Usp. *History of the Gun in 500 Photographs*, Time Inc. Books, New York, 2016., str. 343.

³⁷ Osim ako nije drugačije naznačeno, pojašnjenja pojmova u istraživačkome dijelu rada preuzeta su iz rječnika *Merriam Webster*, merriam-webster.com.

³⁸ David S. Heidler, „Manifest Destiny“, *Encyclopaedia Britannica Online*, <http://www.britannica.com/event/Manifest-Destiny> (pristupljeno 23. 4. 2016.).

Tijekom klasificiranja, problematičnima su se pokazali i *umetnuti* (engl. *embedded*) IKP-i. Umetnuti IKP-i komponenta su drugih izvanjezičnih kulturoloških pojmova.³⁹ Na primjer, u filmu *Zauvijek djeveruša, nikad nevjesta* pronašli smo zanimljiv primjer umetnutoga IKP-a koji je nastao kombinacijom četiriju pojmova. Riječ je o pojmu *coed mojito and burrito rehearsal dinner* čiji su sastavni dijelovi sljedeći IKP-i:

- *coed* (ovaj se pridjev odnosi na zajedničko obrazovanje muškaraca i žena u istoj ustanovi)
- *mojito* (koktel)
- *burrito* (meksičko jelo)
- *rehearsal dinner* (pojam se odnosi na američki običaj održavanja probne večere prije vjenčanja).

Prilikom klasifikacije umetnutih IKP-a dolazi do dvojbe kako kategorizirati takve izraze. Naime, pojmove od kojih se umetnuti IKP sastoji možemo ili kategorizirati kao zasebne slučajeve ili umetnuti IKP promatrati kao sintagmu. U slučaju istraživanja koje se bavi proučavanjem strategija prevođenja IKP-a, pojmove koji sačinjavaju umetnuti IKP nužno je klasificirati pojedinačno jer se zasebni dijelovi sintagme često prevode različitim strategijama. Na primjer, u hrvatskim titlovima IKP *coed mojito and burrito rehearsal dinner* preveden je kao *mojito ili burrito probe večera*.⁴⁰ Ovaj je prijevod nastao uporabom triju različitih strategija prevođenja:

- *coed* – 0 (izostavljanje)
- *mojito, burrito* – *mojito, burrito* (zadržavanje)
- *rehearsal dinner* – *probe večera* (kalk).

Analiza strategija prevođenja bila bi nemoguća da smo pojam kategorizirali kao sintagmu.

Navedeni podatci pokazuju da je i druga hipoteza djelomično potvrđena jer općenitost kategorija i podskupina u taksonomiji olakšava klasificiranje IKP-a; međutim, raznolikost pojmova koje kategorije i podskupine obuhvaćaju otežava donošenje zaključaka vezanih za način prevođenja određene vrste IKP-a.

³⁹ Usp. J. Pedersen, n. dj., str. 60–61.

⁴⁰ Prijevod je preuzet iz titlova filma prema je odabrano rješenje diskutabilno.

Zaključak

Prevođenje izvanjezičnih kulturoloških pojmova plodno je polje za istraživanje. Baveći se prevođenjem, u praksi smo primijetili kako nepodudarni elementi kulture mogu uzrokovati poteškoće u prevođenju. Kako se radi o pojmovima koji su nepoznati pripadnicima drugih kultura, prevoditelj mora pronaći način kako nepoznati pojam učiniti poznatim. Polazište svake studije koja se bavi ovom problematikom izbor je reprezentativnoga uzorka iz kojega se izvanjezični kulturološki pojmovi izdvajaju, a potom i klasificiraju.

Cilj istraživanja prezentiranoga u ovome radu bio je analizirati dva spomenuta čimbenika koji znatno utječu na provedbu studije koja se bavi prevođenjem izvanjezičnih kulturoloških pojmova: zastupljenost IKP-a u uzorku na kojem se istraživanje provodi i klasifikaciju pojmova koji se proučavaju. Uzorak na kojem smo provjerili utjecaj navedenih parametara sastojao se od dvadeset britanskih i američkih filmova s hrvatskim titlovima.

Što se tiče zastupljenosti IKP-a, rezultati pokazuju da je primjena Pederse- novih kriterija prilikom izbora uzorka korisna, ali ne daje uvijek zadovoljavajuće rezultate. Analiza filmova koji su u našem uzorku imali mali broj IKP-a upućuje na zaključak kako postoje čimbenici koji mogu smanjiti brojnost IKP-a u filmovi- ma. Naše je istraživanje pokazalo kako na manjak IKP-a u filmu može, primjerice, utjecati atmosfera, količina neverbalnoga humora ili glazbene točke. Popis koji smo naveli svakako nije sveobuhvatan i bilo bi poželjno na većem korpusu istra- žiti čimbenike čiji utjecaj u određenome filmu može za posljedicu imati manjak IKP-a. U međuvremenu jedino jamstvo brojnosti IKP-a u uzorku bilo bi gledanje filmova prije njihova uvrštavanja u korpus.

Od tri drame koje su uvrštene u korpus, u cilju provjere brojnosti IKP-a u žanru koji je prema Pederesenu siromašan IKP-ima, dvije sadrže mali broj IKP-a, dok je u trećoj zastupljenost IKP-a bila na razini prosjeka u korpusu. Analiza drame koja sadrži veći broj IKP-a (*Dolina nestalih*) u odnosu na preostale dvije (*Diana* i *Djevojka od milijun dolara*) sugerira kako u pojedinim filmovima zaplet i struktura filma mogu imati veći utjecaj na brojnost IKP-a od žanra.

Također se pokazalo kako općenitost kategorija u taksonomiji Nede- rgaard-Larsen istovremeno i olakšava i otežava posao istraživaču. IKP-e je lakše klasificirati kada ponuđene kategorije i podskupine obuhvaćaju široki raspon poj- mova. Međutim, precizne zaključke o načinu provedbe određene kategorije IKP-a teško je donijeti zbog raznolikosti pojmova koje obuhvaćaju. Generalizacije o

provedbi određene vrste IKP-a moguće su jedino ako istraživač dodatno grupira slične pojmove unutar određene podskupine.

Istraživači su zasigurno svjesni činjenice kako svaka klasifikacija IKP-a ima svoje prednosti i nedostatke jer široki spektar pojmova koji se mogu nazvati IKP-ima, mogućnost pravljenja sveobuhvatne klasifikacije čini praktički nemogućim. U našem istraživanju klasifikacija Nedergaard-Larsen bila je prikladna za proučavanje prevođenja IKP-a uz određene modifikacije. Navedene modifikacije tiču se spomenute potrebe naknadnoga grupiranja pojmova i dodavanja kategorije *ostalo* taksonomiji zbog nemogućnosti svrstavanja pojedinih IKP-a u postojeće kategorije.

Nadamo se kako će navedeni zaključci biti od koristi znanstvenicima koji proučavaju provedbu IKP-a u filmovima i olakšati im primjenu budućih studija.

IZVORI:

- *27 Dresses (Zauvijek djeveruša, nikad nevjesta)*. Red. Anne Fletcher. Continental Film Zagreb, 2008. Prevoditelj nije naveden.
- *Air Force One*. Red. Wolfgang Petersen. Continental Film Zagreb, 1997. Prevoditelj nije naveden.
- *Bridget Jones's Diary (Dnevnik Bridget Jones)*. Red. Sharon Maguire. Discovery Film & Video Distribution Zagreb, 2001. Prevoditelj nije naveden.
- *Christmas with the Kranks (Kako preskočiti Božić)*. Red. Joe Roth. Blitz Film & Video Distribution Zagreb, 2004. Prevoditelj nije naveden.
- *Cocktail (Koktel)*. Red. Roger Donaldson. Continental Film Zagreb, 1988. Prevoditelj nije naveden.
- *Coyote Ugly (Djevojke iz Coyote bara)*. Red. David McNally. Continental Film Zagreb, 2000. Prevoditelj nije naveden.
- *Diana*. Red. Oliver Hirschbiegel. Blitz Film & Video Distribution Zagreb, 2013. Prevoditelj nije naveden.
- *Die Hard: With a Vengeance (Umri muški 3)*. Red. John McTiernan. Continental Film Zagreb, 1995. Prevoditelj nije naveden.
- *Four Weddings and a Funeral (Četiri vjenčanja i sprovod)*. Red. Mike Newell. Continental film Zagreb, 1994. Prijevod: Željka Levačić-Koren (Visiontext).
- *In the Valley of Elah (Dolina nestalih)*. Red. Paul Haggis. Blitz Film & Video Distribution Zagreb, 2007. Prijevod: Danijel Birović.

- *L.A. Confidential (L. A. Povjerljivo)*. Red. Curtis Hanson. Continental Film Zagreb, 1997. Prevoditelj nije naveden.
- *Legally Blonde (Plavuša s Harvarda)*. Red. Robert Luketic. Continental Film Zagreb, 2001. Prijevod: Željka Levačić-Koren (Visiontext).
- *Million Dollar Baby (Djevojka od milijun dolara)*. Red. Clint Eastwood. Blitz Film & Video Distribution Zagreb, 2004. Prijevod: Tomislav Mihalić.
- *Ocean's Thirteen (Oceanovih trinaest)*. Red. Steven Soderbergh. Menart Zagreb, 2007. Prijevod: SDI Media Group.
- *Police Academy 6: City Under Siege (Policijska akademija 6: Grad pod opsadom)*. Red. Peter Bonerz. Continental Film Zagreb, 1989. Prijevod: SDI Media Group.
- *Runaway Bride (Odbjegla nevjesta)*. Red. Garry Marshall. Blitz Film & Video Distribution Zagreb, 1999. Prijevod: Virtual-D.
- *Sex and the City (Seks i grad)*. Red. Michael Patrick King. Continental Film Zagreb, 2008. Prevoditelj nije naveden.
- *Texas Killing Fields (Teksaska polja smrti)*. Red. Ami Cannan Mann. Blitz Film & Video Distribution Zagreb, 2011. Prijevod: Tomislav Mihalić.
- *The Full Monty (Skidajte se do kraja)*. Red. Peter Cattaneo. Continental Film Zagreb, 1997. Prijevod: Iskra Devčić-Torbica.
- *U. S. Marshals (Čuvari zakona)*. Red. Stuart Baird. Issa Film i Video Zagreb, 1998. Prijevod: Gelula & Co., Inc.

THE DISTRIBUTION AND CLASSIFICATION OF ENGLISH EXTRALINGUISTIC CULTURAL REFERENCES IN MOVIES

Abstract

Due to their close connection with source culture and language, cultural references frequently have no equivalent in the target language and are difficult to translate. Thus, it is not surprising that numerous studies dealing with the translation of cultural references have already been conducted. The starting point of any study carried out in this field is sample selection. Cultural references also need to be classified, which implies having to choose one of the numerous existing taxonomies. This paper presents some conclusions regarding the distribution and classification of English extralin-

guistic cultural references (ECRs) in movies based on a sample of twenty British and American films with Croatian subtitles. We analysed whether the application of Pedersen's criteria (2011) can guarantee that the sample will be rich in ECRs and whether Nedergaard-Larsen's taxonomy of ECRs (1993) is adequate for the study dealing with the translation of ECRs. The results suggest that the application of Pedersen's criteria is useful, but does not always produce satisfactory results due to the factors which can cause the lack of ECRs in films. The broad categories Nedergaard-Larsen divides ECRs into seem to be both the advantage and the shortcoming of this taxonomy. Such categorization facilitates the classification of ECRs, but also complicates the process of determining which strategy was used to translate a specific type of ECRs.

Key words: Extralinguistic cultural references; translation; distribution of extralinguistic cultural references; classification of extralinguistic cultural references; film